

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Konya İli Özelinde Yerel Kalkınmaya Etkileri*

İlyas AKDOĞAN¹

Bülent GÜLÇUBUK²

Öz

İklim değişikliği, kuraklık, küresel ısınma ve pandemi gibi olumsuzlukların tüm dünyayı etkisi altına aldığı, gıdanın, tarımın ve kırsalın öneminin bir kez daha net olarak anlaşıldığı günümüzde, yerel ve kırsal kalkınmaya önemli katkılar sağlayan tarımsal ürünlerin işlenmesi ve depolanmasına yönelik işletmelerin varlığı ve yaygınlaştırılması son derece önemlidir. Araştırmada, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2006 yılından buyana uygulanmakta olan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)'nin Konya İlinde desteklemelerden yararlanan 110 küçük ölçekli işletme üzerinden yapılan değerlendirmeler ve yerelde ilgili kamu ve sivil toplum kuruluş temsilcileri ile yapılan görüşmeler ile yerel ve kırsal kalkınmaya katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. İşletmelerde istihdamın %71.80 oranında arttığı, işletmelerin işledikleri tarımsal ürünleri %70-97'yi bulan oranlarda yerelden temin ettikleri görülmüştür. İşletmelerin %75'inde gelir düzeylerinin beklendikleri düzeyde ya da üzerinde arttığı, %63.90'ında üretim hacimlerinin arttığı belirlenmiştir. Yine hibe desteği programının yerelde ilgili sektörleri harekete geçirme, proje kültürünü artırma ve yapılacak yatırımlara örnek olma vasfıyla önemli çarpan etkilerinin de olduğu gözlemlenmiştir. Programın tasarlanmasında yerel aktörlerin daha aktif rol oynaması ve programdan yararlanma düzeyleri son derece düşük olan üretici örgütlerinin hibe desteğinden daha fazla yararlanmaları için gerekli ayrıcalıklar sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: KKYDP, Kırsal kalkınma, Tarımsal kalkınma, Yerel kalkınma, Tarımsal yatırımlar

The Impact of Rural Development Investments Support Programme on Local Development in Konya Province

Abstract

In today's world, where negativities such as climate change, drought, global warming and pandemics affect the whole world, and the importance of food, agriculture and rural areas is clearly understood, the existence and dissemination of enterprises for the processing and storage of agricultural products that make significant contributions to local and rural development are extremely important. In the research, it has been tried to reveal their contribution to local and rural development with the evaluations made on 110 small-scale enterprises benefiting from the supports in Konya within the scope of the Rural Development Investments Support Program, which has been implemented by the Ministry of Agriculture and Forestry since 2006, and the interviews with the representatives of the relevant public and non-governmental organizations. It has been observed that the employment in the enterprises has increased by 71.80%, and the agricultural products that the enterprises have been procuring from the local level at a rate of 70-97%. It has been determined that 75% of the enterprises have increased their income levels at or above the expected level, and production volumes have increased in 63.90%. It has also been observed that the grant support program has significant multiplier effects by activating the relevant sectors locally, increasing the project culture and setting an example for the investments to be made. Necessary privileges should be provided for local actors to play a more active role in the design of the program and for producer organizations with very low levels of benefiting from the program to benefit more from the grant support.

Key words: RDISP, Rural development, Local development, Agricultural development, Agricultural investments

JEL: Q18, O18, R51

Geliş Tarihi (Received): 11.03.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 27.05.2022

* Bu makale sorumlu yazar İlyas Akdoğan'ın " Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamındaki Projelerin Yerel Kalkınmaya Etkisi: Konya İli Örneği" başlıklı doktora tez çalışmasının verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Sorumlu yazar (Corresponding author), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Ankara, ilyas.akdogan@tkdk.gov.tr, Orcid: 0000-0001-9204-1704

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, bulent.gulcubuk@agri.ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7461-1133

GİRİŞ

Tarıma Dayalı Sanayi (Tarımsal Sanayi) tarım ürünlerini hammadde olarak kullanıp değişik işlemlerden geçirerek nitelik ve niceliklerini iyileştiren sanayi dalıdır. Tarım ile sanayi sektörünün karşılıklı etkileşiminin gerçekleştiği ve bütünleşmesinin gerekli olduğu bir sanayi dalıdır (İnan, 2020). Kırsal Sanayi ise tarım ürünlerinin ve tarım dışı ürünlerin işlenmesine yönelik kırsal alanda kurulan işletmeler olarak ifade edilebilir. Tarımsal ürün işleyen ve depolayan işletmeler yerel kalkınmada, yerel kaynakları harekete geçirmek suretiyle; tarımsal üretimin geliştirilmesinde, yerel istihdamın ve işgücü niteliğinin artırılarak kırsal alandan göçün önlenmesinde, tarım-sanayi entegrasyonunun güçlenerek tarımsal ürünlerin katma değerinin artırılmasında, sürdürülebilir bir üretim ve pazarlama ortamının oluşturulmasında, bölgesel rekabetin geliştirilmesinde ve ulusal gıda güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

Yerel kalkınma yaklaşımı; yerel dinamiklerin harekete geçirilerek, yerel toplulukların fiziki, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanda sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak gelişimini sağlamayı hedeflemektir (Alüftekin, 2007). Tarımsal ve kırsal sanayiye kırsalda yaygınlaştırarak bilgi ve teknoloji yoğun işlerle gençleri buluşturmak ve de kırsalda tarım dışı istihdam alanlarını yaygınlaştırmak kırsal nüfusun genç ve dinamizmi için yerinde ve doğru girişimler olacaktır (Gülçubuk vd., 2017).

Ulusal Kalkınma Planları ve Kırsal Kalkınma Stratejileri gibi belgelerde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin geliştirilmesi, tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun güçlendirilmesinin hedeflendiği görülmektedir (Anonim, 2004a; Anonim, 2004b; Anonim, 2006; Anonim, 2018; Anonim, 2019). Tarımsal Ürünlerin işlenmesine yönelik işletmelerin kurulumu ve modernizasyonuna yönelik 2006 yılından bu yana KKYDP kapsamında Ulusal Fonlar ile tüm illerde, 2011 yılından bu yana IPARD (Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development-Avrupa Birliği'ne Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma İçin Yardım Programı)

kapsamında AB fonları ile 42 ilde hibe desteği verilmektedir.

Konya ili 250 proje, 81066721 TL hibe desteği ve 2478 istihdam ile desteklemeden en çok yararlanan dördüncü il olmuştur. Proje sayısı Türkiye genelinde uygulanan proje sayısının %3.24'ünü, hibe tutarı %4.10'unu ve projeler kapsamında sağlanan istihdam %3.61'ini oluşturmaktadır (Anonim, 2020). Araştırma desteklemelerden yararlanan işletmelerinin 2/3'ünün yer aldığı Karatay, Ereğli, Meram, Akşehir, Çumra ve Karapınar ilçelerindeki tüm işletmeler üzerinden araştırılarak ve ilgili kamu ve sivil toplum kuruluş temsilcileri ile yapılan görüşmeler ile yürütülmüştür.

Araştırma ile Tarım ve Orman Bakanlığı hibe desteğinden yararlanan tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yerele sağladığı katma değer, yerel istihdama ve işgücü niteliğinin artırılmasına katkı, pazarlama, yerel kaynakları kullanma ve harekete geçirme, tarım-sanayi entegrasyonu, gıda güvenliği ve bölgesel rekabetin gelişmesi gibi ekonomik ve örgütsel açılardan yerele katkılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Kırsalın-yerelin sorunlarına ne tür çözümler getirdiği araştırılmış, elde edilen bulgulara dayanarak bundan sonra uygulanacak olan kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programlarının başarısı için önerilerde bulunulmuştur.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada; Türkiye'de bitkisel ve hayvansal ürünlerin yetiştiriciliğinin ve tarımsal ürünlerin işlenmesi ve depolanmasına yönelik yatırımların en fazla yapıldığı illerden olan Konya İli, yine Program kapsamında destekten yararlanan işletmelerin %63'ünün yer aldığı Karatay, Ereğli, Meram, Akşehir, Çumra ve Karapınar ilçeleri araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Programdan yararlanan 153 projenin tamamı gayeli örnekleme ile araştırma kapsamına alınmıştır. 12 işletmenin faaliyetini sürdürmediği bilgisine ulaşılmış, 9 işletme ile çeşitli sebeplerle (sağlık sorunları, finansal sorunlar, iş yoğunluğu v.b.) görüşülemediği görülmüştür. 22 proje ise aynı konuda, bir önceki yatırımın modernizasyonu, kapasite artırımı olarak aynı işletmeler tarafından yapıldığı

için 110 işletme ile anketler gerçekleştirilmiştir. Bu işletmeler 2007 ile 2015 yılları arasında desteklemeden yararlanan işletmelerdir. Anketler Temmuz-Aralık 2019 döneminde yapılmıştır.

Çalışmanın ana materyalini, araştırma alanında programdan yararlanan işletme yetkilisi/yetkilileri ve İl ve İlçe Tarım ve Orman Müdürlüklerinde programın uygulanmasından sorumlu kamu görevlilerinin yanı sıra ildeki ziraat odası, ticaret ve sanayi odası, ticaret borsası gibi anahtar kuruluş temsilcileriyle yapılan yüzyüze görüşmeler yoluyla elde edilen veriler ve değerlendirmeler oluşturmaktadır.

Yapılan anketler veri yapısına göre dağılım, toplam ve yüzde değerleri hesaplanarak uygun tablolar oluşturulmuş ve benzer çalışma sonuçları ile karşılaştırılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Anketlerden sağlanan verilerden uygun değişkenler arasında üzerinde durulan özellikler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı ki-kare bağımsızlık testi yapılarak test edilmiştir. Programın başarısının değerlendirilmesine ve gelecek uygulamalara katkı sağlayacak sonuçlar elde edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Programdan Yararlanan İşletmelerin Özellikleri

İşletmelerin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde %32.73'ünün Merkez Karatay, %20.00'sinin Karapınar ve %16.36'sının Ereğli ilçesinde yer aldığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. İşletmelerin ilçelere göre dağılımı

İlçe adı	İşletme sayısı	%
Karatay	36	32.73
Karapınar	22	20.00
Ereğli	18	16.36
Akşehir	14	12.73
Çumra	11	10.00
Meram	9	8.18
Toplam	110	100.00

Araştırma alanındaki işletmelerin %57.27'si bitkisel ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması ve %24.55'i özellikle mısır, buğday ve arpanın depolanmasına yönelik tarımsal ürünlerin depolanması (çelik silo) konusunda olmak üzere yaklaşık %82'sinin bitkisel üretim

konusunda faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu orana özellikle havuç ve elma depolamaya yönelik soğuk hava depoları da eklendiğinde projelerin yaklaşık %90'ı bitkisel üretimle ilgilidir. Hayvansal ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması konusunda ise 12 işletme (%10.91) desteklemelerden yararlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. İşletmelerin faaliyet konularına göre dağılımı

Faaliyet konusu	Sayı	%
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	63	57.27
Tarımsal ürünlerin depolanması (çelik silo)	27	24.55
Tarımsal ürünlerin depolanması (soğuk hava deposu)	8	7.27
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	12	10.91
Toplam	110	100.00

İşletmelerin hukuki yapısı incelendiğinde büyük çoğunluğunun (%96.36'sı) tüzel kişilik ya da şahıs işletmesi olduğu görülmektedir. Desteklemeden yararlanan 110 işletmenin sadece 4'ü üretici örgütü olup, işletmelerin % 3.64'ü gibi düşük bir oranını oluşturmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. İşletmelerin hukuki yapıları

Hukuki yapı	İşletme sayısı	%
Anonim Şirketi	18	16.36
Limited Şirketi	75	68.18
Şahıs İşletmesi	13	11.82
Tarım Kredi Kooperatifi	2	1.82
Tarımsal Kalkınma	2	1.82
Toplam	110	100.00

Taşcıoğlu (2011) KKYDP Programını Batı Akdeniz Bölgesi örneğinde sosyal ve ekonomik yönden değerlendirdiği doktora tezi çalışmasında; özellikle Antalya ilinde hibe desteğinden yararlananların %81'inin şirket olduğu, Programın kırsal alana yönelik bir destek olmasına karşın kırsal alanda yaşayan üreticiler veya üretici organizasyonları destekten istenen düzeyde yararlanamadıkları tespit edilmiştir.

Özen, (2014) KKYDP Programını Aydın İlinde desteklemelerden yararlanan 102 işletme üzerinden değerlendirdiği yüksek lisans tezi çalışmasında Programdan yararlanan işletmelerin %40'ının kooperatif olduğu ifade edilmekte olup,

Konya İliyle kıyaslandığında oldukça yüksek düzeydedir. Bu durum Konya ilinde çiftçi örgütlerinin ve bu örgütlerin tarıma dayalı sanayi ve tarımsal ürünlerinin depolanmasına yönelik yatırımlarının yetersizliğini göstermektedir.

İşletmeler faaliyette buldukları, başka bir ifadeyle sektördeki tecrübe süresi üzerinden değerlendirildiğinde işletmelerin %80'den fazlasının 10 yıl üzerinde sektörde tecrübeye sahip oldukları görülmektedir (Tablo 4).

İşletmeler genellikle proje konusu olan tarımsal ürünlerin ticaretiyle, yetiştiriciliğiyle uğraşan, proje konusu faaliyeti küçük çapta yapan ya da mevcut işletmelerini modernize eden/kapasite artıran işletmelerdir.

Tablo 4. İşletmelerin tecrübeleri

Yıl aralığı	İşletme sayısı	%
0-3 yıl	4	3.64
4-5 yıl	6	5.45
6-10 yıl	11	10.00
11-15 yıl	19	17.27
16-25 yıl	35	31.82
26-35 yıl	18	16.36
36-50 yıl	15	13.64
51 yıl üzeri	2	1.82
Toplam	110	100.00

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Yerel Kalkınmaya Katkılarının Değerlendirilmesi

Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve depolanmasına yönelik işletmelere verilen desteklerin yerel kalkınmaya katkısının ortaya konulmasında;

- Yerelden sağlanan hammadde,
- İstihdam,
- İşletmelere ve yerele sağladığı katma değer,
- Yerel istihdama ve işgücü niteliğinin artırılmasına katkı,
- Pazarlama,
- Yerel kaynakları kullanma ve harekete geçirme,
- Tarım-sanayi entegrasyonu,
- Gıda güvenliği ve bölgesel rekabetin gelişmesi
- Kırsalın-yerelin sorunlarına ne tür çözümler getirdiği

başlıca değerlendirme unsurlarıdır.

Tarımsal ürünlerin işlenmesine ve depolanmasına yönelik tesisler genellikle işledikleri/depoladıkları

tarımsal ürünlerin yetiştirildikleri bölgelerde kurulmaktadır.

Tablo 5'te işletmelerin faaliyet konularına göre hammaddelerini yerelden sağlama durumları yer almaktadır. Tüm faaliyet alanlarında işletmelerin işledikleri tarımsal ürünleri %90'ı bulan oranlarda ilçe ve çevre ilçelerden tedarik etmeleri işletmelerin yerelde tarımsal üretimin gelişimine ve sürdürülebilirliğine katkısını net olarak göstermektedir.

Tablo 5. İşletmelerin faaliyet konularına göre hammaddelerini yerelden sağlama durumları (%)

Faaliyet Konusu	İlçe ve çevre ilçeler	Komşu iller	Yurt dışı
Bitkisel ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	88.89	11.11	-
Hayvansal ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	83.33	16.67	-
Tarımsal ürünlerin depolanması (Çelik silo)	59.26	25.93	14.81
Tarımsal ürünlerin depolanması (soğuk hava deposu)	75.00	25.00	-

İşletmelerin faaliyet konuları ile bölgenizde siz ve diğer tarımsal ürün işleyen işletmeler olmasa idi, yerelde işlediğiniz ürünlerin yetiştiriciliği yapılmıydı? konusunda görüşleri beraber değerlendirildiğinde; üzerinde durulan bu iki özellik arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($P<0.05$) görülmüştür. İşletmelerin faaliyet konularında bölgelerinde işleme/depolama tesisleri olmasaydı yerelde işledikleri ürünlerin yetiştiriciliği yapılmıydı konusunda, yetiştiriciliğinin yapılmayacağı ya da düşük düzeyde yapılacağı görüşü en yüksek oranda (%83.3) süt ve süt ürünleri işleme tesislerinin ağırlıklı olduğu hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması konusunda ifade edilmiştir. Bunu sırasıyla %71.4 oranıyla tarımsal ürünlerin depolanması (soğuk hava deposu), %62.1 oranıyla bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması izlemektedir. En düşük oranda (%32) ise tarımsal ürünlerin depolanması (çelik silo) izlemektedir (Tablo 6).

Tablo 6. İşletmelerin faaliyet konularına göre, bölgenizde siz ve diğer tarımsal ürün işleyen işletmeler olmasa idi, yerelde işlediğiniz ürünlerin yetiştiriciliği yapılırdı mıydı? sorusuna cevapları

İşletmelerin faaliyet konusu		Hayır yapılmazdı	Düşük düzeyde yapılırdı	Yetiştiriciliği biraz düşerdi	Aynı düzeylerde yapılırdı	Toplam
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Sayı	20	16	14	8	58
	%	34.50	27.60	24.10	13.80	100.00
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Sayı	3	7	1	1	12
	%	25.00	58.30	8.30	8.30	100.00
Tarımsal ürünlerin depolanması (soğuk hava deposu)	Sayı	1	4	1	1	7
	%	14.30	57.10	14.30	14.30	100.00
Tarımsal ürünlerin depolanması (çelik silo)	Sayı	3	5	6	11	25
	%	12.00	20.00	24.00	44.00	100.00
Toplam	Sayı	27	32	22	21	102
	%	26.50	31.40	21.60	20.60	100.00

$\chi^2 = 18.583$; P Değeri = 0.029

İlde süt inekçiliğinin gelişimi süt işleme tesislerinin varlığı ve gelişimi ile mümkün olmuş, süt inekçiliği süt ve süt ürünleri işleme tesislerinin gelişimi ile paralel olarak gerçekleşmiştir. KKPYPD ile kurulan süt işleme tesisleri ilde üretilen sütün %50.43'ü gibi önemli bir bölümünü işlemektedir. Bu sayılanlar bu tesislerin olmamasının düşünülmesi halinde ilde süt üretiminin yapılmayacağı ya da düşük düzeyde yapılacağı görüşünün yüksekliğinin nedenleri olarak düşünülmektedir. Siz ve sizinle aynı ürünler işleyen/depolayan işletmeler olmasıydı bölgenizde faaliyet alanınızdaki ürünlerin üretiminin yapılmayacağı ya da düşük düzeyde yapılacağı görüşünün en düşük oranda (%32) tarımsal ürünlerin depolanması amacıyla kurulan çelik silo işletmelerinde ifade edildiği görülmektedir. Burada özellikle çelik silolarda depolanan buğday, arpa ve mısırın üretim miktarının yüksekliği, yüksek depolama kapasiteli TMO ve lisanslı depoların ve alternatif depolama yöntemlerinin varlığının etkili olduğu akla gelmektedir.

Gülçubuk vd. (2016), TKDK desteklerinin ulusal düzeyde etkilerini büyükbaş hayvancılık için desteklemeden yararlanan işletmeler üzerinde yaptığı değerlendirmelerinde, besi hayvancılığı işletmelerinin %45'inin, süt hayvancılığı işletmelerinin %29.60'ının girdiyi/hammaddeyi yereldeki tüccarlardan temin ettikleri, süt hayvancılığı işletmelerinin %40.70'inin, besi hayvancılığı işletmelerinin ise %35'inin işletmeleri için gerekli olan hammaddeyi komşu-akraba-yakın çevreden temin ettikleri görülmüş,

bunun da yerel ekonomik kalkınmaya, dolaylı da olsa istihdama katkıda bulunduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Programın işletmelere ve yerele sağladığı katma değer desteklerin yerel kalkınmaya katkısını ortaya koymak için bir diğer değerlendirme unsurudur. KKYDP desteklerinin işletmelere ve yerel ekonomiye katkılarının ortaya konulması amacıyla işletme temsilcilerine 12 madde olarak belirlenen katkı biçimlerini önceliklendirerek sıralamaları istenilmiştir (Tablo 7).

KKYDP desteklerinin işletmelere ve yerel ekonomiye katkı biçimlerini öncelik sıralamasına göre değerlendirildiğinde; birincil öncelikli katkısı olarak %44.40 oranıyla üretim artışının, ikincil olarak gelir artışı (%27.90), üçüncül olarak istihdamın (%19.50) ön plana çıktığı görülmektedir. Programın işletmelere ve yerel ekonomiye katkısının en fazla üretim artışı, gelir artışı ve istihdam üzerine olduğu, öncelik sırası düşüğe olsa yerelde ticarete katkı (nakliye, banka vd.) ve makine-ekipman tedarikine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Özyücel (2018), Isparta İli Şarkikaraağaç İlçesinde tarımsal desteklerin süt üreticilerine ve üretimine etkisini incelediği doktora tezi çalışmasında üreticilerin %78.80'inin devlet tarafından verilen desteklerin süt üretimini teşvik ettiğini, üretimlerini ve gelirlerini arttırdığını belirttiği ifade edilmektedir.

Tablo 7. KKYDP desteklerinin yerel ekonomiye katkıları

Katkı Biçimi/Öncelik sırası	1		2		3		4		5		6	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Üretim artışı	52	44.40	28	26.90	10	8.50	2	2.20	1	1.20	1	1.90
İstihdam	28	23.90	28	26.90	23	19.50	4	4.30	4	4.90	3	5.80
Makine-ekipman tedariki	6	5.10	-	-	11	9.30	17	18.50	32	39.00	13	25.00
Gelir artışı	10	8.50	29	27.90	31	26.30	9	9.80	-	-	1	1.90
Yerelde ticarete katkı (nakliye, banka vd.)	-	-	3	2.90	3	2.50	14	15.20	17	20.70	25	48.10
Yerelde tarıma dayalı sanayinin gelişimi	12	10.30	9	8.70	20	16.90	18	19.60	5	6.10	-	-
İnşaat işleri	7	6.00	3	2.90	14	11.90	11	12.00	9	11.00	5	9.60
İşgücü niteliği	1	0.90	1	1.00	5	4.20	4	4.30	1	1.20	3	5.80
Farkındalık oluşturma	-	-	2	1.90	-	-	4	4.30	6	7.30	1	1.90
Sektörler arası işbirliği	1	0.90	1	1.00	-	-	5	5.40	3	3.70	-	-
İşgücünün sosyal güvenlikten yararlanma durumu	-	-	-	-	-	-	1	1.10	3	3.70	-	-
Alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi	-	-	-	-	1	0.80	3	3.30	1	1.20	-	-
Toplam	117	100.00	104	100.00	118	100.00	92	100.00	82	100.00	52	100.00

İşletmelerin yerelde istihdama olan katkıları Programın yerel kalkınmaya katkısını ortaya koymada önemli bir diğer ölçüdür. Program kapsamında desteklemeden yararlanan işletmelerin halihazırda çalışan sayıları ile proje öncesi çalışan sayıları Tablo 8’de verilmiştir.

İşletmelerde KKYDP desteği sonrasında istihdamın mavi yaka çalışanlarda %70.81, beyaz yaka çalışanlarda %75.40 oranında arttığı görülmektedir.

Asoğlu (2015), Şanlıurfa ve Diyarbakır Örneğinde KKYDP Ekonomik Yatırımlarını değerlendirdikleri çalışmalarında; proje öncesinde işletmelerin istihdam ortalaması 6.53 iken, proje sonrasında bu değer 12.68 olduğunu belirtmişlerdir.

Gülçubuk vd. (2017), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Tarafından Desteklenen Projelerin İstihdam Yaratma Açısından Değerlendirilmesi amacıyla IPARD desteklerinin verildiği 16 ilde 145 işletmede yürüttükleri çalışmalarında TKDK destekleri ile genel anlamda istihdamda 3.5 katlık bir artışın sağlandığını tespit etmişlerdir.

2007-2013 dönemini kapsayan IPARD I Programının tamamlanmasının ardından 2017 yılında yapılan değerlendirme raporunda 215 işletmeden anketle veriler toplanılmıştır. İşletmelere Programın sosyo-ekonomik etkilerinin ortaya koyulması amacıyla Programın istihdam düzeyini artırma konusundaki düşünceleri sorulmuş, işletmelerin %93.7’si Programın istihdam düzeyini artırdığı yönünde görüş bildirmişlerdir (Anonymous, 2016).

Konya ilinde KKYDP’den yararlanan işletmelerde yürütülen bu çalışmada ve yukarıda yer alan KKYDP’nin ve IPARD’ın istihdama katkısının yer aldığı çalışmalarda ülkemizde her iki desteğin de istihdam artışına %70-250 arasında önemli bir katkı sağladığı görülmektedir.

Programın ürün pazarlarına ve pazarlama kanalları etkisi yönüyle değerlendirilmesinde; işletmelerin %48.04’ü projeleri sonrasında pazarlama kanallarının değişmediğini, ama satışlarının arttığını/kolaylaştığını belirtmişlerdir. Pazarlama kanallarının genişlediği %26.47 oranında, pazara girişin kolaylaştığı %21.57 oranında ifade edilmiştir (Tablo 9).

Tablo 8. İşletmelerde sürekli çalışan istihdam durumu

Faaliyet konusu	Proje Öncesi Sürekli Çalışan İstihdamı		Hâlihazırda Sürekli Çalışan İstihdamı		Artış Oranı (%)	
	Mavi yaka*	Beyaz yaka**	Mavi yaka	Beyaz yaka	Mavi yaka	Beyaz yaka
	Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	514	131	759	229	47.67
Tarımsal ürünlerin depolanması (çelik silo)	207	102	364	167	75.85	63.73
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	383	66	743	123	93.99	86.36
Tarımsal ürün depolanması (soğuk hava deposu)	30	14	71	30	136.67	114.29
Toplam	1134	313	1937	549	70.81	75.40

*Mavi Yaka: Belli bir ücret karşılığı, üretime yönelik el emeğine dayalı işlerde çalışan personel

**Beyaz Yaka: Zihin gücünü kullanarak, idari birimlerde (yönetim, satış, pazarlama gibi) çalışan personel

Tablo 9. Proje sonrasında pazarlama kanalında yaşanan değişimler

Değişimler	Sayı	%
Pazarlama kanalı değişmedi, ama	49	48.04
Pazarlama kanallarımız genişledi	27	26.47
Pazara giriş kolaylaştı	22	21.57
Diğer	4	3.92
Toplam	102	100.00

Programın yerelde önemli düzeyde çarpan etkisinin olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 10). İşletmelerin %85-90'ı teknik bilgi düzeylerinin arttığını, KKYDP ile bölgede yatırımların kayda

değer arttığını ve desteklemelerin bölgede proje yapma kültürünü artırdığını ifade etmişlerdir. Her üç işletmeden en az ikisi işletmelerini sigorta yaptırdıklarını, ilçe ve illerinden makine-ekipman, yedek parça, bakım hizmeti alımlarının arttığını, projelerinin yörelerinde yenilikçi bir unsur getirdiğini, onlardan görerek benzer yatırım yapanların olduğunu ve proje sonrası diğer firmalarla işbirliklerinin arttığını belirtmeleri programın önemli çarpan etkilerindedir. Ancak kredi kullanımında herhangi bir etki ortaya çıkmamıştır.

Tablo 10. KKYDP desteklemelerinin çarpan etkileri

Etki biçimi	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
İşletmeyi sigorta yaptırıyor musunuz?	78	70.91	32	29.09
Proje finansmanı için ve sonrasında banka/katılım bankası kredisi kullandınız mı?	40	36.36	70	63.64
Teknik bilgi düzeyiniz arttı mı?	102	92.73	7	6.36
Önümüzdeki 10 yılda işinizin önemli düzeyde gelişeceğini düşünüyor musunuz?	81	73.64	11	10.00
Projenizden sonra yatırım yaptınız mı?	71	64.55	39	35.45
KKYDP ile bölgede yatırımlar kayda değer arttı mı?	97	88.18	7	6.36
Sizden görerek benzer yatırım yapanlar oldu mu?	76	69.09	29	26.36
Proje sonrası diğer firmalarla işbirliğiniz arttı mı?	72	65.45	38	34.55
Proje sonrası İlçenizden/Konya'dan makine ekipman yedek parça. bakım hizmeti alımınız arttı mı?	82	74.55	28	25.45
Projeniz yörenizde yenilikçi bir unsur getirdi mi?	79	71.82	29	26.36
Desteklemeler bölgede proje yapma kültürünü artırdı mı?	95	86.36	8	7.27

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada KKYDP Programından yararlanan işletmelerin, buldukları yörede önemli düzeyde tarımsal ürün tedarikçisi oldukları görülmüştür. Mısır, buğday, arpa, tohumluk tahıllar, bakliyat,

siyah havuç, kiraz ve vişne gibi önemli ürünler %70-97, çelik silolarda depolanan hububat %90-95, çiğ süt %81.41, kiraz, vişne %75 gibi yüksek oranlarda işletmelerin kurulu oldukları ilçe ve çevre ilçelerde yetiştirilmekte olup, KKYDP ile

kurulan, modernize olan veya kapasite artıran işletmeler ilde yetiştiriciliği yapılan önemli tarımsal ürünlerin yerelden önemli düzeyde hammadde alıcılarıdır.

İşletmelerin %75'i gelir düzeyinin beklemedikleri kadar ya da beklentilerinin üzerinde arttığını, %63.9'u üretim hacimlerinin arttığını, %24.60'ı ürünlerini pazarlamalarının kolaylaştığını, %32.50'si proje sonrası işletmelerini daha da geliştirdiklerini ifade etmiş olup program işletme düzeyinde önemli katkılar sağlamıştır.

Program desteğinden yararlanan tohumluk eleme ve paketleme tesislerinin de önemli katkısıyla Konya buğday, arpa, mısır ve yem bitkilerinde tohumluk üretiminde Türkiye üretiminin 1/3'ünü karşılar düzeye ulaşmıştır. Süt üretiminin Türkiye'de en fazla yapıldığı il olan Konya'da sanayiye aktarılan inek sütünün %50.43 gibi önemli bir bölümü araştırma alanındaki KKYDP desteklerinden yararlanan işletmelerde işlenmekte olup, bu durum yerelde süt hayvancılığının gelişimine katkısını ortaya koymaktadır. KKYDP desteğinden yararlanan kiraz, vişne ve çileği dondurulmuş ürün olarak ihracata konu eden işletmeler Akşehir ilçesi ve çevresinde bu meyvelerin tarımının yaygınlaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Türkiye havuç üretiminin %65'i gibi önemli bir kısmının gerçekleştiği Meram ilçesi ve çevresinde programdan yararlanarak kurulan soğuk hava depoları havuca frigorifik araçlarla sevki öncesi gerekli olan ön soğutmanın sağlanması ile ihracat imkanı kazandırmış ve ürünü uygun koşullarda muhafaza ederek uygun zamanlarda pazara sunma imkanı sağlamıştır. Tüm bu sayılanlar programın yerelde tarıma, yerel ekonomiye ve kalkınmaya katkısını ortaya koyan önemli göstergeleridir.

Tarımsal ürünlerin işlenmesine ve depolanmasına yönelik faaliyet gösteren işletmelerin yerel kalkınmaya katkısını ortaya koyan bir diğer ölçü kuşkusuz yerelden sağlanan istihdamdır. Araştırma alanındaki programdan yararlanan işletmelerin sürekli çalışan istihdamı 2486 kişi olup, bu işletmeler programdan yararlanmadan önceki istihdamları ile kıyaslandığında istihdamları %71.80 oranında artmıştır.

Programın sosyo-kültürel boyutta meydana getirdiği değişimlerle ilgili; işletmelerin yarısından fazlası yerelden verilen göç miktarının ve göç etme isteğinin azaldığı ve yerele alınan göçün arttığı şeklinde kanaatlerini ifade etmişlerdir.

Yerel kalkınmaya önemli katkılarının olduğu sonucuna ulaşılan programın etkinliğinin artırılmasında; aşağıda yer alan konular bu çalışma ile edinilen gözlemler ve analizler sonucunda ifade edilebilir.

Programdan yararlanan üretici örgütü yok denecek kadar azdır. Üretici örgütleri en az %70'i bulan hibe oranı ile desteklerden yararlandırılmalı, yatırım sürecinde finansman kolaylıkları sağlanmalıdır. Üretici örgütleri için yatırım fikirleri yapılan değerlendirme ve yönlendirmelerle hayata geçirilmelidir. Bu sayede ürünlerin işlenmesi ile sağlanan katma değer çiftçilere kalacak ve kırsalda kurulan kendi işletmelerinde istihdam olanağı bulacaklardır. Yerelde ihtiyaçların tabandan tavana, yerel nüfus başta olmak üzere tüm paydaşların katılımı ile tespit edildiği, her yöreye özgü olarak farklı yatırım fikirlerinin proje özelinde değerlendirildiği, dinamik bir yapıya sahip yaklaşımlarla geliştirilerek uygulanmalıdır. Özellikle göç veren küçük ilçelerde yapılan yatırımlar öncelikli ve ayrıcalıklı olarak desteklenmelidir. Bunun yanında yöreye özgü ürünlere (Akşehir kirazı, Ereğli beyaz kirazı gibi) katma değer katılmasına yönelik yerel aktörlerin de aktif olarak dahil edileceği çalışmalar ile projeler geliştirilmeli, öncelikli ve ayrıcalıklı olarak desteklenmelidir.

İşletmelerin tecrübe yılları ile finansman kaynağı sağlamada zorlanma durumları beraber değerlendirildiğinde; üzerinde durulan bu iki özellik arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($P < 0.05$) görülmüştür. Yeni kurulan ve genç olan işletmelerin finansman kaynağı sağlamada zorlananların oranının, uzun süre önce kurulmuş olan işletmelerle kıyaslandığında daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yatırım ve işletme aşamasında düşük faizli krediler, daha yüksek hibe oranı gibi

finansman kolaylıkları ile desteklenmeleri başarıları için önem taşımaktadır.

Program kapsamında 2006 yılından bu yana bitkisel ve hayvansal ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanmasına yönelik önemli sayıda işletme desteklenmiştir ve önemli düzeyde kapasite oluşturulmuştur. Örneğin tohumculuk alanında yeni eleme, paketleme tesislerinden ziyade bundan sonra hibrit endüstri bitkileri ile sebze tohumlukları başta olmak üzere çeşitli işleme ve çeşit geliştirmeye ihtiyaç olup, desteklerin bu alanda AR-GE teşviklerine yönlendirilmesi gerekmektedir. Buna benzer olarak tüm destek alanları İller özelinde ve gerekliliklere göre sürekli güncellenerek uygulanmalıdır. Program uygulanan projelerin saha değerlendirmeleri, etki analizleri, yatırımcı ve paydaş görüşleri dikkate alınarak her yeni uygulamada daha da geliştirilmelidir.

Projelerin değerlendirilmesinde evrak tamlığının ve hibe başvuru dosyasının şekil olarak uygunluğunun ötesinde, proje konusu, tarımsal, kırsal ve yerel kalkınmaya katkısı, sürdürülebilirliği ve karlılığı gibi programın ve projelerin uygunluğuna ve başarısına ilişkin konulara odaklanılarak uygun projeler seçilmelidir. program kapsamında IPARD'ın uygulandığı illerde aynı konularda çakışmalar engellenmelidir.

AB kaynakları ile finanse edilen IPARD Programında desteklenen projelerde hibe desteğine esas uygun harcama tutarları KDV, gelir vergisi vb. vergilerden muaf tutulmaktadır. KKYDP Programında vergi muafiyeti söz konusu değildir, ayrıca proje bütçeleri özellikle et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünlerinin işlenmesi konularında oldukça yetersizdir. Özellikle IPARD'ın uygulanmadığı illerde KKYDP'de de vergi muafiyetleri sağlanarak ve il özelinde ihtiyaç duyulan alandaki yatırım bütçeleri yüksek tutularak yatırımlar cazip hale getirilmelidir.

Ülkemizde etkin bir tarımsal üretim planlamasının yapılamamasından dolayı çiftçiler ürünlerini bazı yıllarda üretim maliyetlerinin dahi altında fiyatlara satmak zorunda kalmaktadır. Üretim sezonunda yeterli kaynağa sahip olamayan

üreticilerin pek çoğu hasat zamanına vadeli yüksek girdi fiyatlarına borçlanmaktadır. Bu problemlerin çözümünde tarıma dayalı sanayi işletmeleri; sözleşmeli üretimlerle hammaddelerini yerel üreticilerden belirli fiyat garantisi ile almaları ve üretim sezonunda girdi sağlamaları ile önemli rol oynamaktadır. Özellikle üretici örgütlerinin kuracağı, ortakların sahip olacağı tarımsal ürün işleme ve depolama tesisleri bu problemlerin çözümünde oldukça etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

Alüftekin, N. (2007). Yerel düzeyde ekonomik kalkınmada tarımsal ürün işleyen KOBİ'lerin rolü: Karaman ili araştırması. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.

Anonim, (2004a). Konya Tarım Master Planı. Ankara.

Anonim, (2004b). Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu. Ankara.

Anonim, (2006). Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi. Ankara.

Anonymous, (2016). The Ex Post Evaluation Of IPARD Programme (2007-2013) Of Turkey Ta/Ser/2016/0005 Evaluation Report. 123 p., Ankara.

Anonim, (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.

Anonim, (2019). III. Tarım Orman Şûrası Komisyon Raporları. Ankara.

Anonim, (2020). Tarım Reformu Genel Müdürlüğü verileri. Ankara.

Asoğlu, V. (2015). Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programından faydalanan işletmelerin ekonomik analizi: Şanlıurfa-Diyarbakır örneği. Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi), Şanlıurfa.

Gülçubuk, B. Köksal, Ö. Ataseven, Y. Gül, U. ve Kan, M. (2016). Kırsal kalkınma desteklerinin ulusal düzeyde etkileri: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) projelerinin incelenmesi. *Tarım Ekonomisi*

Araştırmaları Dergisi, 2(1), 32-41,
[https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/
207271](https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/207271)

Gülçubuk, B. Köksal, Ö. Ataseven, Y. Gül, U. ve Kan, M. (2017). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından desteklenen projelerin istihdam yaratma açısından değerlendirilmesi, *Gaziosmanpařa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34 (1), 189-200.
<https://doi.org/10.13002/jafag1126>

İnan, O. (2020), Türkiye’de kırsal kalkınma 21: Tarıma dayalı sanayi, [https://www.ciftlikdergisi.com.tr/turkiyede-kirsal-kalkinma-21-tarima-dayali -sanayi/](https://www.ciftlikdergisi.com.tr/turkiyede-kirsal-kalkinma-21-tarima-dayali-sanayi/).

Özen, A. (2014). AB uyum sürecinde Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma politikalarındaki değişim ve kırsal kalkınma yatırımları kapsamında hibe projelerinin değerlendirilmesi: Aydın ili örneği. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.

Özyücel, M. (2018). Ulusal kırsal kalkınma fonlarının süt üreticileri üzerine etkisi: Şarkıkaraağaç ilçesi süt üreticilerine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Isparta.

Taşcıoğlu, Y. (2011). Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programının sosyal ve ekonomik yönden değerlendirilmesi: Batı Akdeniz Bölgesi örneği. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi), Antalya.